

# СВІТСЬКА ТА ЦЕРКОВНА ВЛАДА ПРО СУСПІЛЬНІ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО (29 квітня 1918 р. – 14 грудня 1918 р.)

Галина Мацюк

**Annotation:** The article seeks to explore a scantily studied interaction of the concepts of *language-church-power* in the context of historical sociolinguistics. The author analyses the course of political communication related to the development of the functions of the Ukrainian language in general and in church in particular during the second period of the Ukrainian statehood of 1917-1921 based on the material of a new source base (documents and materials, as well as memoirs and diaries of the eyewitnesses to the events). The paper reveals the obstacles in the realization of public functions of the Ukrainian language, its institutionalization at the level of state power, and the attitude of the hierarchs of the Orthodox Church to the Ukrainian language in it.

**Keywords:** state-building, functions of the Ukrainian language, state power, church power.

Обговорення і адміністративно-законодавча підтримка суспільних функцій української мови в різних моделях українського державотворення 1917–1921 рр. – одне із маловивчених питань історичної соціолінгвістики, пов'язане з широким контекстом взаємодій *мова – держава, мова – влада, мова – церква*.

Хоча вже є дослідження істориків (А. Киридон, Г. Папакін, Р. Пиріг та ін.) та мовознавців (О. Данилевська, Ю. Шевельов та ін.) про Українську Державу, все ж залишаються відкритими питання про труднощі відродження суспільних функцій української мови після низки заборон в Російській імперії (припинила своє існування в 1917р.), склад політичних акторів, які обговорювали мовне питання, перспективи впровадження української мови в церковне життя. Наратив «українізація церкви», який передбачав вимогу автокефалії православної церкви (тобто незалежність від Московського патріарха та українську мову у вжитку), прозвучав у суспільній комунікації відразу після 1917 р. в умовах першої моделі українського державотворення, Українській Народній Республіці (4.03.1917 – 29.04.1918) (Мацюк (у друці)). Тому виникає логічне питання, як державна і церковна влада Української Держави гетьмана Павла Скоропадського, який прийшов до влади 29.04.1918 р. у результаті перевороту, продовжувала обговорювати мовне питання в різних сферах життя суспільства.

Мета статті – дослідити політичну комунікацію про суспільні функції української мови в цей період державотворення, а завдання – розкрити труднощі на шляху до їхньої реалізації, дії державної влади щодо інституалізації цих функцій, погляди церковної влади на автокефалію церкви та українську мову в ній.

Окреслений період вивчають, як правило, історики та меншою мірою мовознавці. В основі лінгвосоціополітичного підходу, запропонованого у статті, – праці Д. Дорошенка,

Н. Полонської-Василенко, І. Власовського, В. Ульяновського та ін. За джерельну базу служать документи, щоденники, спогади сучасників подій, зокрема П. Скоропадського (1873–1945), Д. Донцова (1883–1973), В. Зінковського (1881–1962), Є. Чикаленка (1861–1929), І. Шишманова (1862–1928).

Методи аналізу: дискурс-аналіз, соціолінгвістичної інтерпретації, мікроісторичного та факторного аналізу ситуацій, біографічний. Принцип історизму дозволяє побачити нові аспекти аналізу, зв'язок мови і влади, мови і церкви через події, явища, процеси в їх структурній єдності.

### **Об'єктивні труднощі в перебігу політичної комунікації про українську мову**

Після багатьох дискусій про період Гетьманату українські історики трактують його як етап справжнього розвитку української державності (Яневський 2010:97), який був альтернативний попередній моделі державотворення за показниками: розбудова правової держави, відсутність соціалістичної риторики та ідеології, без участі громадських організацій, політичних партій та народу. Проблем, які вирішував уряд, було багато, зокрема взаємини з окупаційною німецькою владою та виконання умов Брестського миру, розбудова державних інституцій та органів місцевого самоврядування та ін., і серед них – запровадження української мови, національне культурне будівництво та православна церква (Яневський 2010:106). Перший уряд Української Держави підкреслював, що «Гетьманат – це здійснення ідеї незалежної і вільної України в історичній, національно-українській формі» (УД 2015:76).

Склад учасників політичної комунікації, які безпосередньо чи опосередковано брали участь у формулюванні завдань державотворення незалежної України і в тому числі мовного та релігійного питань, був неоднорідний не тільки в розумінні завдань цього періоду, але й за готовністю здійснювати ці зміни. Учасниками комунікації про українську мову в суспільстві стали представники державної і церковної влади, іншими словами, світська і духовна інтелігенція.

Як правило, в період Гетьманату до влади прийшли люди, сформовані в умовах російської культури. Це добре ілюструє колективний мовний портрет учасників політичної комунікації, зафіксований у щоденниках очевидців. Так, І. Шишманов, посол Царства Болгарія в Україні (1918 р.), залишив записи про перші два місяці гетьманування П. Скоропадського. Біля гетьмана працювало мало людей, які знають українську мову (запис 4 травня 1918 р.); міністр освіти М. Василенко в уряді Ф. Лизогуба комунікував російською мовою, навіть в розмовах із гетьманом, який відповідав українською (запис 8 травня 1918 р.); Ф. Лизогуб – представник старого козацького роду, «рід чисто український, ніяких польських чи великоруських домішок» (зі слів Ф. Лизогуба), але українською не розмовляв, оскільки в земстві, де він служив, функціонувала лише російська мова (запис 9 травня 1918 р.); М. Міхновський з Харкова, великий націоналіст, видавав газету, знав французьку мову, тому гетьман хотів залучити його до свого кабінету (запис 8 червня 1918 р.); О. Олесь, талановитий поет, ветеринарний лікар із Харкова, при знайомстві читав вірші Л. Каравелова і Х. Ботева болгарською мовою (запис 8 червня 1918 р.); барон Ф. Штейнгель,

щойно призначений український посол у Берліні, знає німецьку та французьку, лише трохи українську, комунікує російською (запис 16 червня 1918 р.) (Шишманов 1918). Записи із щоденника відомого журналіста Д. Донцова доповнюють деталі цього колективного портрета: сім'я гетьмана не знала української мови, в уряді можна було часто спостерігати перехід з російської на українську, державний секретар Завадський «перепросив, що не говорив по-українськи», це «старший пан, росіянин, типовий царський бюрократ» (Донцов 2002:76), а будь-яка підтримка чогось *українського* відразу викликала негативну реакцію проросійськи налаштованої частини населення Києва (Донцов 2002:112).

У зв'язку з подіями в Росії частка російськомовного населення швидко зростала, багато втікачів від більшовиків почали працювати в установах при гетьманові; народ бачив, що «хоч і лишилася ще форма Української Держави, але в неї вливається антинаціональний зміст» (ТРУСПД 2001:367).

Зрозуміло, що не всі соціальні прошарки прийняли ідею української незалежності, яку першою втілила Українська Народна Республіка 1917–1918рр. Багаті землевласники і промисловці ставили питання про «вороттє пануючої московської мови» (ТРУСПД 2001:364). Саме в їхньому середовищі зародилася ідея повернути російській мові статус державної на фоні вперше проголошеного державного статусу української мови. Звичайно, це середовище не було однорідним: поляки, великі земельні власники, дуже добре говорили українською мовою (Донцов 2002:58). І все ж трест промислово-торгово-фінансових кіл та великих землевласників («Протофіс») ініціював доповідну записку до міністерства, генеральний прокурор цю ж записку передав в Сенат. Російські газети, які не підтримували самостійної України, відразу ж розпочали пропаганду за введення російської мови як державної у всі інституції (Чикаленко 2011:152).

Для самого гетьмана мовна ситуація була теж не зовсім зрозумілою. Один із записів вже згаданого Д. Донцова від 29 травня 1918 р. засвідчує, що гетьман «питався, яке я маю вражіння: чи йде до українізації, чи до русифікації» (Донцов 2002:41). Для П. Скоропадського ставлення до української та російської мов, етнічна належність, визнання чи не визнання російської культури були маркерами ідентичності адресантів. За цими ознаками гетьман диференціював своє оточення, у його склад потрапили «укринцы», «украинские круги», «щирые украинцы» (антиросійськи налаштована частина українського політикуму), «крайне шовинистическое украинское направление» (діячі на зразок М. Міхновського), «узкое украинство» (носії поглядів, які прийшли з Галичини), «галичане», «галицийское украинское направление» (гетьман уживав ці терміни для характеристики антиросійського ідейного напрямку), «здорове», «чисте» українство (його представниками вважав себе, а також Ф. Лизогуба, голову свого уряду, який «був українець, любив Україну і цілком віддавався створенню України, звичайно без усякої ненависті до Росії») (Скоропадський 1995:229-233).

Труднощі в перебігу мовного питання виникали і через німецьку адміністрацію. Вона трактувала Україну як державу без означених кордонів, «народ без інтелігенції, інтелігенція без

своєї мови, а уряд без голови» (Чикаленко 2011:81), а тому не надавала значення мовному питанню: мовляв, української мови не було, був діалект, його взяла до уваги невелика частина інтелігенції, бо народ та міська людність цієї мови не розуміє. Подібна думка сформувалася під впливом місцевих німців, які знали російську і українську мови, а тому стверджували, що між ними невелика різниця, навіть менша, ніж відмінності між пруським і швабським ідіолектами німецької мови (Чикаленко 2011:98). Саме через це німецька адміністрація не реагувала на звинувачення в русифікації. Сучасник цих подій, один із меценатів, який сприяв розвитку української культури, Є. Чикаленко наводить приклади ворожого ставлення окремих представників гетьманської влади до української мови і нерозуміння мовного питання з боку німецької адміністрації. Зокрема є запис про Міністерство внутрішніх справ: «...директор департаменту Аккерман, коли йому подали якийсь папір, писаний по-українському, висловився так: «Я не понимаю этого собачьего языка!» В київських газетах цензура викинула про це звістку, а одеська преса надрукувала і міністр мусів робити слідство, яке нічим не скінчилось» (Чикаленко 2011:116).

Відсутність українських кадрів для цього періоду теж була гострою. У щоденнику Є. Чикаленка зберігся запис про ті дні: «нема в нас людей з державним розумом, а вся інтелігенція наша складається з політичних младенців» (Чикаленко 2011:106).

Прихід до влади людей, вихованих в російській культурі, неприйняття багатим прошарком незалежності України, труднощі із розумінням мовної ситуації в країні, роль німецької адміністрації – ці та інші питання ускладнювали політичну комунікацію про суспільні функції української мови в різних сферах життя.

### **Державна влада: інституалізація суспільних функцій української мови**

Якщо порівняти перший період державотворення (Українська Народна Республіка) з діяльністю уряду Ф. Лизогуба з 29 квітня 1918 р., то очевидно, що цей уряд продовжував реалізацію завдань, які були сформульовані за часів першого етапу українського державотворення: обговорення мовного питання стосувалося законодавчого статусу української мови як державної, передбачало впровадження цієї мови в новостворені заклади освіти і продовження заходів українізації, наприклад, в різних міністерствах. Не зважаючи на негативне сприйняття діяльності уряду Ф. Лизогуба українськими соціал-демократами та селянством, уряд не тільки підтвердив, але і закріпив проголошену IV Універсалом державну самостійність в національно-мовному питанні.

Перший документ Української Держави від 29 квітня 1918 р. «Грамота до всього українського народу» не містив уваги до мовного чи ширше – культурного будівництва, був лише заклик до «громадян і козаків України – без різниці національності і віросповідання» допомогти гетьманові в порятунку держави. Того ж дня вийшли і «Закони про тимчасовий державний устрій України», зокрема «Про гетьманську владу», «Про віру», «Права і обов'язки українських козаків і громадян» та ін., які також не апелювали до питань культури чи національної політики.

Однак вже 15 травня вийшов наказ уряду про діловодство українською мовою у Військовому міністерстві; 17 травня – у Міністерстві шляхів; 9 липня – у Міністерстві ісповідань; з 17 липня всі консисторії за наказом міністра ісповідань повинні були вести службове листування українською мовою «яко мовою Державною» та ін.(Ульяновський 1997:115; УД 2015:85; УД 2015:191)

Правда, з виконанням наказів було складно: влада на місцях не дуже прагнула виходити за зону комфорту і вжиток російської мови, практично, не звужувався.

«Закон Української держави про обов'язкове навчання української мови і літератури, а також історії та географії України в середніх школах» (ХІДП 2003:367) Гетьман підписав 1 серпня 1918 р. Закон сприяв українізації освіти через впровадження дисциплін українознавчого циклу. Одне із положень закону: «По всіх середніх хлоп'ячих і дівочих загальноосвітніх, професійних, комерційних і інших школах, учительських семінаріях та інститутах, а також духовних семінаріях, обов'язково викладається українська мова і література, задля чого визначається не менше 3 годин тижневе в перших 5-ти класах, а в двох останніх класах – не менше 2 годин, та географія і історія України, до яких предметів мають бути визначені не менше як по 2 год. тижнево в 2-х останніх класах кожної школи».

«Наказ міністра народної освіти про утворення національної нижчої початкової школи» формулював вимоги про підготовку до навчання учнів у 1918–1919 рр. «українською мовою у всіх групах нижчої школи на всім просторі України» (ХІДП 2003:347). Витяги із законів про створення навчальних закладів, зокрема Київського державного українського університету, Кам'янець-Подільського державного українського університету, про заснування кафедр українознавства в Харківському та Новоросійському університетах (мова йшла про кафедри історії України, історії української мови та історії українського письменства на історико-філологічних факультетах) передбачали підтримку функції української мови як мови викладання.

«Закон Української Держави про заснування Української Академії наук» від 14 листопада 1918 р. ілюстрував державну потребу в розвитку української науки і формував перспективу розвитку майбутнього академічного мовознавства (ХІДП 2003:348).

У цілому здійснену урядом законодавчу роботу в галузі освіти та культури, пов'язану із розвитком суспільних функцій української мови як державної, ілюструють 17 законів, 14 постанов, 2 статuti, 1 інструкція, всього 34 документи (Кудлай 2008:239–246). На реформування роботи в цих ділянках виділено 34 млн 853 тис. крб. Детальніше всі результати українізації національного життя за часів гетьмана П. Скоропадського розкриває Д. Дорошенко (Дорошенко 2002:233–255).

Що стає очевидним? Влада не тільки здійснювала інституалізацію суспільних функцій української мови в державі, але й реалізувала низку нових проєктів: Всеукраїнська Академія Наук, національний архів і бібліотека, два нові університети, в Києві та Кам'янець-Подільському, нові українознавчі дисципліни в українських університетах, 150 українських гімназій, нові

підручники, нові курси для вивчення української мови, перший академік з української мови у Всеукраїнській академії наук – С. Смаль-Стоцький. І це за умови, що гетьманська влада протрималася лише неповних 8 місяців.

У безвихідній ситуації німецької революції, розпаду Австро-Угорщини, більшовицького наступу, відсутньої підтримки навіть в своєму оточенні, не маючи армії, яку не дали створити німці, гетьман шукав допомоги в Антанті. У ці критичні хвилини посланцю гетьмана на одній із зустрічей головний інформатор французького уряду про українські справи Еміль Енно висловив свою думку про те, що Україна – це країна без історії, національної і етнографічної окремішності, а українську мову штучно створили галичани (Дорошенко 2002:282). У цих словах рівень розуміння ззовні (з боку європейського політикуму) українського національного питання і результатів кількох десятиліть русифікації культурного життя.

### **Церковна влада про автокефалію православної церкви і функції української мови в ній**

Державна влада Української Народної Республіки через соціалістичну ідеологію (як одна із причин) не приділяла уваги українізації церковного життя, але сама Російська церковна ієрархія, перебуваючи в юрисдикції Москви, негативно зустріла ідею автокефалії української церкви (її незалежність від Московського патріарха та з українською мовою в богослужінні), яка прозвучала як суспільний наратив ще в 1917 р.

Проукраїнська інтелігенція продовжувала роботу над українізацією церкви. У травні 1918 р. голова Комітету відродження української православної церкви П. Мазюкевич подав Гетьманові записку про необхідність автокефалії. Прагнуло українізації церкви і Кирило-Мефодіївське братство, створене в березні 1918 р., яке проводило лекторську, видавничу та екскурсійну діяльність. Однак робота братства викликала спротив у російського єпископату: мовляв, «служение по-украински является столько же нарушением воли Церкви, сколько и воли украинского народа» (Ульяновський 1997:128). Російське духовенство звинуватило українців в уніатизмі. Усі ці обставини разом виявили слабкий бік українського церковного руху, зокрема відсутність власного єпископату.

У травні 1918 р. першим міністром ісповідань в уряді Ф. Лизогуба став проф. В. Зінковський. В його особі поєднався науковець-богослов та вірянин, який мав свої погляди на церковне питання, самостійність України, збалансування інтересів російської та української груп у церковному питанні. Саме він сформулював концепцію міністерства щодо інтересів держави перед церквою і церкви перед державою. Забігаючи наперед, скажу, що другим міністром був О. Лотоцький, з 28 жовтня до 14 листопада 1918 р., він змінив лінію щодо унезалежнення церкви та держави і скерував свої зусилля від курсу на автономію церкви, якого дотримувався В. Зінковський, на реалізацію автокефалії української церкви; третій міністр М. Воронович так і не приступив до своїх обов'язків.

Чому В. Зіньковський хотів лише автономії української православної церкви, якщо вже звучав суспільний наратив про її автокефалію? З його спогадів можна реконструювати хід думок міністра, який належав, як він сам писав, до прошарку російської інтелігенції: Росію та Україну об'єднували віра і Церква, українська інтелігенція підросійської та австрійської імперій мала різні можливості для праці; українська інтелігенція прийшла до унії не з релігійних мотивів, а через бажання відокремитися від Росії, неможливо визнати законність думок про самостійність української церкви і навчити українських політичних діячів «трезвости и сознанию неосуществимости и исторической бесплодности добиваться идеала державности «Великой Украины» (Зеньковский 1995:13). Думаю, що на своїй посаді міністр ісповідань був готовий змінювати церковне життя лише до певної межі, яку визначала його культурна ідентифікація: у спогадах, написаних у 1931 р. він визнає, що не був випадковою людиною в уряді, працював відповідально, але в той же час залишався «вірним і свідомим сином Росії» (Зеньковский 1995:11). Перший міністр ісповідань не знав української мови, однак його шанували в українських колах, бо своє завдання він бачив у недопущенні церковного націоналізму як з проукраїнського крила, так і з проросійського. В. Зіньковський був обережним і, як свідчать його спогади, не дуже вірив у ті ідеали, які сформувала його доба, тобто в самостійну державність і незалежність України від Росії.

Уже на першій зустрічі 15 травня 1918 р. із прем'єр-міністром Ф. Лизогубом, на якій був і гетьман, В. Зіньковський висловив своє бачення церковного питання. Якщо Ф. Лизогуб говорив про самостійну державу та автокефальну церкву, то В. Зіньковський пояснював переваги автономії (вважаючи, що революційним шляхом не можна розірвати зв'язки із Московським патріархатом) і вказував на реальну потребу допомоги церкві від держави, відстоював організацію Церковного Собору як єдинолегального канонічного органу для побудови українського церковного життя. Аргументи В. Зіньковського в цій розмові, відтворені у спогадах, не відповідали баченню Ф. Лизогуба. Однак ніхто з присутніх не заперечив В. Зіньковському, всі прийняли його міркування як думку експерта в церковному питанні і вже не наполягали на автокефалії української православної церкви (Зеньковский 1995:74).

У серпні 1918 р. В. Зіньковський ініціював Учений комітет професорів Київської Духовної Академії, який мав у своєму складі комісію для перекладу Біблії та катехизису українською мовою («язык должен быть настоящий, украинский, язык Шевченко, Ефремова, Ботвинского... Язык Шевченко может быть языком молитвы»); у планах було видати Біблію, богослужбні та канонічні книги українською мовою, історію церкви (українською та російською мовами), популярно-релігійні тексти (українською та російською мовами). Крім комісії з видання Святого Письма українською мовою, працювала комісія для укладання програм з української мови та літератури та перероблення програм з російської мови та літератури для духовних шкіл. Робота комітету базувалася на наукових критеріях, наприклад, проблема перекладу Святого писма українською мовою передбачала поетапну роботу: збір і систематизацію літератури, вироблення

принципів перекладу та мовних питань, пошук перекладів на Західній Україні, консультації з І. Свенціцьким, аналіз рукописного перекладу Псалтиря, перекладів Апокаліпсиса та Діянь Апостолів, які зробив П. Морачевський та ін. (Ульяновський 1997:56). Комітет не займався українізацією церкви буквально, однак у його завдання входило творення української церковної культури. Тому в жовтні він зосередився на підготовці популярних видань з релігійної тематики.

Окремий напрям роботи міністерства ісповідань стосувався українізації духовної освіти. Київська Духовна Академія отримала новий статус, за яким вона підпорядковувалася міністерству культів і водночас митрополитові; у навчальних планах вперше з'явилися дисципліни: історія України, Української Церкви, Українського письменства, українська мова. У всіх духовних навчальних закладах були українознавчі дисципліни. Звісно, що бракувало вчителів, які б їх читали, тому за кошти держави в Києві запрацювали курси (їх пройшли вчителі 24 духовних шкіл), пізніше такі курси були створені в Житомирі, Полтаві, Катеринославі (Ульяновський 1997:116).

На практиці вирішення питань церкви ускладнював опір ієрархів Російської православної церкви щодо роботи Міністерства ісповідань і щодо національних прагнень українців. Більша частина духовенства вороже сприймала ідею української церкви, виступаючи за зв'язок із Московським патріархатом, незалежно від державної влади вона вела переговори із патріархом Тихоном, водночас обурюючись про співдіяльність міністерства з українським крилом, яке відстоювало незалежність церкви від Москви. У таких умовах важко було об'єднати російські та українські кола. Правда, невелика частина російської інтелігенції все ж визнавала право українців на власну церковну культуру рідною мовою.

На Київському єпархіальному з'їзді 19 травня 1918 р. (а не на Всеукраїнському Церковному Соборі) обрано митрополитом Антонія (Храповецького), цей владика був російським дворянином, з 1902 р. працював на Волині, з 1914–1917 рр. в Харкові; голова «Союза русского Народа», відомий реакціонер: наприклад, він свого часу заборонив читати в Харкові на Великдень Євангеліє українською мовою (Власовський 1998:37; Полонська-Василенко 1964:247); він не сприймав нової дійсності, тому його російськомовне привітання на відкритті Державного університету в Києві з термінами *Малороссия, малороси* (Власовський 1998:57) дисонувало з виступами українською мовою інших промовців та супроводжувалося вигуками «ганьба».

9 липня 1918 р. за «Статутом Тимчасового Вищого Церковного управління Православної Церкви на Україні» православна церква отримала автономію, але в юрисдикції Московського патріарха. Про права української мови в церкві уже не йшлося: 20 вересня 1918 р. Московський помісний собор затвердив «Положення про тимчасове вище управління Православною Церквою на Україні». Вживання української мови не було дозволено в богослужінні: «Обговоривши питання про мову богослужінь в Православній церкві на Україні і приймаючи до уваги: а) звиш тисячолітню давність церковнослов'янської мови; б) її багатство і придатність для висловів найкращих правд правдивої віри Христової; в) душевну потребу всіх народів молитися не на



звичайній буденній живій мові; г) загальне й однодушне бажання всієї української людності, висловлене нею через представників на єпархіальних з'їздах 1918 р., а також те, що церковнослов'янська мова від днів бл. пам'яті рівноапостольних братів Мефодія і Кирила, первоучителів слов'янських, об'єднує всі слов'янські церкви і народи, – Український Церковний Собор постановляє: богослужбовою мовою в Православній Церкві на Україні залишити мову церковнослов'янську» (Власовський 1998:58). Автономія перекреслювала шанси для розвитку функцій української мови в церкві.

Звичайно, реалізувати українізацію церковного життя було важко і через відсутність літератури українською мовою, і це розуміли українські сили. Восени 1918 р. у Кам'янці-Подільському запрацював працювати університет (ректор І. Огієнко) з богословським факультетом та комісією для перекладу церковно-богослужбових книжок на українську мову.

У той же час в уряді назріла криза не тільки через складну ситуацію в країні, але й через загострення стосунків між В. Зіньковським та російським єпископатом в особі Київського митрополита Антонія (Храповецького), тому міністром ісповідань 19 жовтня став проф. О. Лотоцький, вихованець Київської Духовної Академії. І хоча у спогадах очевидців він постає м'яким і малорішучим, саме він на осінній сесії Всеукраїнського Церковного Собору 12 листопада 1918 р., на якій працювали тільки проросійські делегати, від імені уряду обґрунтував нову роль церкви в державному будівництві, а звідси і потребу її автокефалії: **«...основна засада української державної влади полягає в тому, що в самостійній державі має бути і самостійна Церква», «у своїх відносинах до інших церков Українська церква має бути автокефальною під головуванням київського митрополита та в канонічному зв'язку з іншими самостійними церквами», «автокефалія української церкви – це не лише церковна, але й національно-державна необхідність»** (Промова 1964:111–112). Ці слова О. Лотоцького зреалізовано в житті українського суспільства лише через 100 років: 6 січня 2019р. Вселенський Патріарх урочисто вручив Предстоятелю Помісної Православної Церкви України Томос про автокефалію.

**Висновки.** Комунікація про суспільні функції української мови переборювала різні перешкоди: до влади прийшла, здебільшого, інтелігенція, вихована в російській культурі, представники соціогрупи «багаті землевласники та промисловці» підтримали статус російської мови, присутня в Україні німецька адміністрація не розуміла мовної проблеми, кадри на керівних посадах не мали досвіду урядування, чиновники на місцях не виконували рішень влади з Києва, церковні ієрархи Російської православної церкви чинили опір ідеї про незалежність української церкви та українській мові в ній.

І все ж цей період особливий тим, що влада незалежної Української Держави вперше системно запрацювала над вирішенням церковного питання, створивши 15 травня 1918 р. Міністерство ісповідань. Його політика постає не тільки як пошук балансу між вимогами проукраїнської та проросійської частини духовенства і вірних, але як прагнення до

унезалежнення церкви та держави. Намагаючись вирішити церковні проблеми канонічним шляхом, влада здійснювала комунікацію між Москвою та Києвом і досягнула лише автономії православної церкви в юрисдикції Москви. Українська мова знову не потрапила в церкву, хоча думки про автокефалію звучали в суспільному дискурсі з 1917р.

Звісно, вимога державної влади щодо автокефалії української церкви від 12 листопада 1918 р. свідчила про перспективи розширення функцій української мови в церковному житті. Однак повстання проти Гетьмана зупинило діяльність Української Держави.

Війська Директорії 14 грудня увійшли в Київ й проголосили відновлення Української Народної Республіки. У вивченні джерельної бази цього третього періоду і полягає перспектива дослідження мови і церкви в роки українського державотворення 1917-1921 рр.

## **ЛІТЕРАТУРА:**

**Власовський 1998:** Власовський, Іван. Нарис історії Української Православної Церкви. IV (XX ст.), Частина I. – Київ, 1998.

**Данилевська 2009:** Данилевська, Оксана. Мова в Революції та Революція в мові. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманат, Директорії УНР. – Київ, 2009.

**Дорошенко 2002:** Дорошенко, Дмитро. Історія України 1917–1923 рр. II Том. Українська Гетьманська Держава. К. 1918 р. – Київ, 2002.

**Киридон 2013:** Киридон, Алла. Релігійно-церковне життя в період Гетьманату: проблемне поле взаємодії. – В: Національна та історична пам'ять, Вип. 7. – Київ, 2013.

**Кудлай 2008:** Кудлай, Олександра. Законотворча діяльність урядів доби гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти і культури (за матеріалами газети «Державний вісник»). – В: Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, котнроверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. – Київ, 2008.

**Мацюк (у друці):** Мацюк, Галина. Курс на українізацію церкви. Чому він був неефективним в Українській Народній Республіці (УНР) 1917-1918 рр.?

**Папакін 2000:** Папакін, Георгій. Доля національної еліти України і Фінляндії на зламі епох: Павло Скоропадський і Карл Густав Маннергейм. – В: Етнічна історія народів Європи, Вип. №5. – Київ, 2000.

**Піріг 2013:** Піріг, Руслан. Правляча еліта Української Держави 1918 р.: проблеми національної ідентичності. – В: Національна та історична пам'ять, Вип. 7. – Київ, 2013.

**Піріг 2011:** Піріг, Руслан. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. – Київ, 2011.

**Полонська-Василенко 1964:** Полонська-Василенко, Наталія. Історичні підвалини УАПЦ – Вип. 2 (Секція I. Праці XIX) – Рим, 1964.

**Ульяновський 1997:** Ульяновський, Василь. Церква в Українській Державі: 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – Київ, 1997.

**Шевельов 1998:** Шевельов, Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. – Чернівці, 1998.

**Яневський 2010:** Яневський, Данило. Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського. – Харків, 2010.

## **ДЖЕРЕЛА:**

**Донцов 2002:** Донцов, Дмитро. Рік 1918. – Київ, 2002.

**Зеньковский 1995:** Зеньковский, Василий. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.): Воспоминания. – Москва, 1995.

**Промова 1964:** Промова Міністра ісповідань О. Лотоцького на засіданні Українського Церковного Собору в Києві 12 листопада 1918р. – В: Полонська-Василенко, Наталія. Історичні підвалини УАПЦ – Вип. 2 (Секція І. Праці ХІХ) – Рим, 1964.-с. 111-112.

**Скоропадський 1995:** Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). – Київ, Філадельфія, 1995.

**ТРУСПД 2001:** Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах, упор. В. Шевчук. – т. VI (90-ті роки ХІХ – 20-ті роки ХХ ст.). – Київ, 2001.

**УД 2015:** Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2, упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. – Київ, 2015.

**ХІДП 2003:** Хрестоматія з історії держави і права, упор. А. Чайковський, О. Копиленко, В. Кривоніс, В. Свистунов, Г. Трофанчук. – Київ, 2003.

**Чикаленко 2011:** Чикаленко, Євген. Щоденник (1918–1919). – Київ, 2011.

**Шишманов 1918:** Шишманов, Іван. Щоденник (Травень – червень 1918 р.). – [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(05-06\).shyshmanov.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(05-06).shyshmanov.php) (відвідано 06.03.2019).

### **Інформація про автора:**

**Галина Мацюк** – доктор філологічних наук, професор Кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

E-mail: [h\\_matsyuk@yahoo.com](mailto:h_matsyuk@yahoo.com)